

Sköt om fornlämningarna

Per Lindegård från länsstyrelsen och Södras Åsa Ström kollar av ett småländskt stenröse.

Reportage: **Mats Hannerz**

Fornlämningarna far illa. I Kalmar län är 38 procent av dem påverkade av avverkning och 40 procent av markberedning. Det visar studier från myndigheterna. Men Pontus Ottosson brukar känna igen de små kullarna och andra ledtrådar.

FÖR ETT OVANT ÖGA ser det ut som naturliga, mosstäckta, kullar. Maskinföraren Pontus Ottosson tränade öga ser i stället de små odlingsrösen som tidigare torpare och odalmän baxat ihop, kanske under flera århundraden.

– Och finns det en kulturlämning så finns det oftast flera. Man måste använda fantasin och det ena ger det andra, säger han.

Odlingsrösen är ett exempel på kulturlämningar som inte får förstöras av skogsbruket. I det här området, kring Förlösa norr om Kalmar, är det gott om dem. "Nästan i

varenda bestånd", säger Pontus. Bara några mil därifrån kan de vara ovanligare, men där kan andra kulturlämningar gömmas i stället.

Det är här entreprenörens erfarenhet kommer in. Långt ifrån alla lämningar av skogens kulturarv finns beskrivna i register. Och en markering på en karta är inte alltid exakt.

SKOGEN är på plats efter en avverkning som Pontus Ottosson gjorde 2009. Då handlade det om att se rösen, undvika att de kördes över eller fälldes på. Nu väntar markberedningen, en åtgärd som är ännu mer grannlaga på den gamla fornlämnaren.

Med i skogen är också Åsa Ström. Hon arbetar på Södras verksamhetsområde Mönsterås, och har som uppgift att planera skogsvården med all hänsyn den kräver.

På det här hygget måste markberedningsföraren ha en van blick för att undvika att skära igenom stenhögarna. Rösen måste köras runt, och i tätare partier måste man låta bli helt med markberedning. Körningen måste också göras i dagsljus.

– Naturligtvis strävar vi efter att märka ut kulturlämningar, men i rörika områden är det omöjligt att lämna en kulturstubbe vid varje punkt, säger Åsa Ström.

KULTURSTUBBAR ÄR ANNARS ett verktyg som börjar bli alltmer etablerat i skogsbruket. De brösthöjdshöga stubbarna lanserades på 1990-talet som en signal att här finns gamla lämningar. Mitt på hygget är ett större odlingsröse markerat på detta sätt.

– Man diskuterade om kulturstubbarna skulle räknas in som högstubbar i certifieringskriterierna, till exempel två kulturstubbar mot en högstubbe, säger Åsa Ström. Men det gick inte att komma överens.

För Pontus Ottosson är hänsynen och kulturstubbarna ytterligare en faktor som gör jobbet till en utmaning.

– Jag ska få plats med rishögar, kulturstubbar, högstubbar och virkeshögar i olika sortiment, och allt inom kranens räckhåll", säger han.

Åsa Ström har arbetat med skogens kulturarv både på Riksantikvarieämbetet och Skogforsk. Självklart har hon samlat på sig flera käpphåstar.

– Sköt om kulturlämningarna under hela omloppstiden. Undvik att plantera på rösen, röj rent och se till att de är synliga och markerade hela tiden. Då blir det allt lättare för dem som kommer efteråt, säger hon.

Lika självklart är det att informationen om kulturlämningar hamnar på rätt ställe. Den som upptäcker en kulturlämning måste rapportera det vidare. Här erkänner både Åsa och Pontus att det finns brister.

– Vi kan inte skryta med att vi systematiskt rapporterar in alla kulturlämningar. Informationen går via återrapporten från entreprenör till entreprenör. Men vi har på gång att digitalisera rapporterna, då kommer den uppdaterade informationen lättare in i traktdirektiven, berättar Åsa Ström.

ÅSA SER FÖRRÖJARNNA SOM en viktig grupp för rapporteringen och detaljplaneringen. De går över hela hygget, vilket gör att de hittar sådant som kan vara svårt att upptäcka för den maskinförare som måste jobba i mörker och snö.

– Men man måste komma ihåg att det inte är rapporterna eller registren som räddar kulturlämningarna, det viktigaste är att ha duktiga entreprenörer.

Entreprenörernas kompetens ökar alltmer. För att skogsbruket ska vara certifierat enligt FSC och PEFC måste förarna ha ”grönt körkort”. För det krävs en grundutbildning där bland annat kulturmiljöfrågor ingår. Körkortet förnyas vart femte år.

Men visst inträffar det många skador! I Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsens uppföljningar för Kalmar län var hela 38 procent av fornlämningarna påverkade av avverkning och 40 procent efter markberedning. Om man även räknar in skyddsområdet kring fornlämningen stiger siffrorna till 60 respektive 87 procent!

Varken Åsa eller Pontus känner dock igen sig i de höga siffrorna.

– Det är viktigt att myndigheterna och skogsbruket är synkade när det gäller att defi-

niera skador. Nu räcker det med lite ris ovanpå en lämning för att den ska räknas som påverkad. Det är risk att larmsiffrorna slår tillbaks och att skogsbruket känner sig trängt. Vi har också ett intresse att få ner skadorna.

I STÄLLET VILL Åsa Ström se ett bättre samarbete med framför allt länsstyrelsen. En del lämningar är svåra att upptäcka, och där skulle hjälp med markering i fält behövas.

– Tidigare arbetade jag mycket med Östergötland, där länsstyrelsen hade resurser för att i fält märka ut alla fornlämningar som berör slutavverkning och ibland även i gallringar. Det fungerade jättebra, säger hon.

Om en fornlämning skadas anmäler Södra sig själv till länsstyrelsen, som har att ta ställning till hur de går vidare. Skadorna registreras också som avvikelser i miljöledningssystemet.

Per Lindegård är antikvarie på länsstyrelsen i Kalmar, och är den som prövar om åtgärder i skog kräver tillstånd enligt kulturminneslagen. Markberedning i området med fornlämningar är tillståndspliktig, och alla ansökningar hamnar på länsstyrelsens bord. Under förra året fick Per Lindegård in 105 ärenden som berörde avverkning vid fasta fornlämningar.

Han uppskattar att det kommer in kanske 5-6 anmälningar om skador per år. Han skulle dock önska mer resurser till uppföljning.

– Det är förmodligen mycket som inte upptäcks, säger han.

Samtidigt understryker han att länsstyrelsen har ett bra samarbete med skogsbruket genom Skogsstyrelsen, som hjälper till med snitsling i fält. Tillsammans satsar de på dialog genom att bjuda in entreprenörer och andra aktörer till diskussion.

– Fasta fornlämningar har ett starkt skydd i kulturminneslagen, påminner han. Men samtidigt är odlingsrösen en lämningstyp som är svårklassad. Om den betraktas som en ”övrig kulturlämning” lyder den under skogsvårdslagens mildare hänsynsparagraf. Blir den däremot fornminnesklassad kan skador dömas strängare. Per Lindeberg håller med om att det ibland är en tolkningsfråga.

– Olika län bedömer olika, säger han.

SKAFFA KUNSKAP

På webben i Kunskap Direkt från Skogforsk finns en särskild ”modul” som behandlar skogens kulturarv. Läs på, ladda ner checklistor, se filmer, skriv ut bilder och följ länkar.

Komplettera ditt kartmaterial med information från Fornsök, Riksantikvarieämbetets publika sökverktyg för fasta fornlämningar. I Skogsstyrelsens Skogens Pärlor finns också forn- och kulturlämningar i digitala kartor.

Planera och märk ut kulturmiljöerna under barmarkssäsongen. För över alla uppgifter till skogsbruksplan, kartor och traktdirektiv.

Hittar du nya lämningar, meddela länsstyrelsen eller Skogsstyrelsen.

Aktiv skötsel behövs på många lämningar. Gamla torpgrunder eller körvägar måste till exempel röjas fram för att inte spåren ska försvinna.

Stora träd kan förstöra fornlämningar med rotsprängning eller efter stormfällning – ibland måste de alltså bort, även om de kan vara värdefulla för naturvården.

Röj rent, och lämna gärna en kulturstubbe (1,3 meter hög). Objektet ska synas under hela skogens omloppstid. Försök skapa kontraster. En grupp smågranar som lämnas kvar på en kolbotten är en markering för framtida planerare.

Spara träd, buskar och växter som varit en del av gårdsmiljöer, ängs- och hagmarker. Ibland måste dock dessa röjas fram.

Kör inte sönder lämningarna, och täck inte över dem med trädrester. Undvik markskador även nära lämningarna.

Plantera inte på eller för nära lämningarna.

Om skada skett: Kontakta länsstyrelsen vid skador på fasta fornlämningar och Skogsstyrelsen om det handlar om andra typer av kulturlämningar. Försöker man själv återställa miljön riskerar man att förvärra skadan. MH

”Jag ska få plats med rishögar, kulturstubbar, högstubbar och virkeshögar i olika sortiment, och allt inom kranens räckhåll”

Pontus Ottosson, maskinförare